

УВОДНА РЕЧ ПРИРЕЂИВАЧА

КАФАНА: ТО СЈАЈНО ТРЕЋЕ МЕСТО¹

Социологија није „пропало предузеће”, послужимо се славним исказом Питера Бергера (Peter Berger), и неће дотле да стигне само ако успостави баланс, тј. дође до складног сусрета општетеоријских концепција о друштвеним појавама и конкретних социоемпиријских истраживања. С једне стране, апстрактно теоретисање понекад доводи до изласка из окриља строге науке – не ради се више о социологији, као егзактној дисциплини, већ о социјалној филозофији или шта другом. Премда јој, запажа Иван Миленковић, и претерано удаљавање од филозофије наноси штету и који пут води у ћорсокак: „Велики је напор био потребан социологији и антропологији да се еманципују од филозофије, да пронађу сопствене методе и изградe сопствени језик, да понуде специфичне појмовне склопове и на тај начин себе легитимишу као посебне дисциплине. С временом је, међутим, еманципација изгубила замаха, а бег од филозофије показивао се све узалуднијим, као да, зазирући од филозофије и њене тешке појмовне артиљерије, све дубље залазите у пустињу у нади да ћете, уместо фатаморганае, открити плодне пределе. Пјер Бурдије и Пјер Кластр одлично су то схватили и у социологију, односно антропологију, снажно су почели да убризгавају филозофски концентрат. Бруно Латур један је од оних који мисле на њиховом трагу.” С друге стране, у супротном кретању к искуственом поједностављењу, често се болује од квантификоманије, те стоји примедба „да модерни човек бива полако ухваћен у мрежу статистике, предрачуна, варијабла, константи... његово понашање бива предвидљиво и прорачунљиво, барем у просјеку, тако да он

¹ При крају припреме темата изненада је преминуо мој пријатељ др Љубинко Пушић, редовни професор Социологије града на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду. Изгледа да ми је пред саму смрт послао свој последњи текст – *Зашто кафе никад неће постати caffè* – који је саставни део теме *Кафана: то сјајно треће место*. Зато ову тему посвећујем професору Пушићу: дао је, међу другим, незаобилазан допринос и кафанологији.

све више губи своју особност. Чини се да је заборављено да сваки човјек има своје властито име, да је сваки човјек чудо” (Иван Цвитановић).

У сваком случају она не би требало да буде некаква досадна наука изведена на „чиновнички” начин (Срђан Шљукић и Никола М. Волић), него „разиграна” дисциплина у којој ће одговарајућа друштвена појава бити обрађена помоћу рада социолошког „њуха”, „нерва” или социолошке имагинације (Рајт Милс [Wright Mills]). Да ли претерујемо када држимо до тога да тој сврси може да припомогне и социолошко проучавање кафана – социологија кафана као одељак интердисциплинарне кафанологије?

Цветко Костић, бард српске социологије, творац је синтагме *кафана је социолошка лабораторија*. Професор је у формулацији имитирао знане социологе Чикашке социолошке школе који су за Чикаго, тј. за град уопште, тврдили да је друштвена лабораторија. Они су били у праву за град, Цветко за крчму.

Кафана „... је турска реч састављена од две речи кафа и хан, што значи: кућа кафе, или кућа где се пије кафа. Тачан превод ове речи имају Немци који употребљавају реч *Kafehaus*” (Бранислав Нушић).

Кафана не постоји од почетка људског рода. Спада у млађе друштвено-историјске појаве, смешта се на Оријент и везује за Османско царство. Не зна се ко је кафану измислио, али се зна да се појавила у Меки, у 15. веку, а онда су Османлије освајајући Европу градиле караван-сараје, ханове и „куће у којима се пије кафа”. Београд 1522. године добија први од европских градова кафану – налазила се негде на старом Дорћолу – па тек онда Беч, Лондон и Париз.

Ако је по Јиргену Хабермасу (Jürgen Habermas), онда су први европски облици јавног мњења – институције јавности – били салони и кафане: „Надмоћност ’града’ учвршћује се оним новим институцијама које и поред свих разлика преузимају у Енглеској и Француској једнаке друштвене функције: кафане у време свог цветања између 1680. и 1730. године, салони у време регенства и револуције.” Они су ту функцију вршили као средишта најпре књижевних расправа, а затим и политичке критике.

Она, као ретко која демократска институција, свима равноправно даје шансу да буду „председници”, „премијери” или „градоначелници”, у њој се губи већина разлика међу сталним гостима: по пореклу, боји коже, националној

припадности, месту сталног боравка, занимању, школи, полу... Кафана брише све социјалне границе.

Према изричају Катрин Лутар Тавар (Catherine Lutard-Tavard) *кафана је дијагноза стања у којем се налази локално друштво*. Она је, као гњездало демократије, мрестилиште јавности, јединствен социјални простор – заједница у малом – у којем се као преко танког окна скрозирају бројни друштвени односи. У њој се најпријатније живи, лако сазнају људи, учи живот (Добрица Ћосић) – нису ли то три важне кафанске функције. Анализом онога шта се догађа на, испод, поред и околу кафанског стола – у кафани и поводом ње – шта се прича и шапуће, и чује, и које све то последице производи на уже и шире, ближе и удаљеније окружење, уствари сазнајемо ко смо и шта смо, и какво нам је друштво и докле нам је стигла држава. Јер, казао би Радомир Константиновић, *искуство нам је кафанско*. Али и, вели Станислав Винавер, „кафана је литература, која не лаже”.

Кафанолошки алат, који стоји на располагању, омогућава да тврдимо: постоји, да мора постојати самородна *култура кафане*. Синтагма „култура кафане”, не једино из аналитичких разлога, рашчлањује се на два пододељка, на анализу *културе у кафани* и *кафанске културе*. И заиста, премда испреплетене, који пут се могу јасно разграничити: примерице, у кафанску културу несумњиво спада одређена врста понашања која обухвата, међу иним, и начин испијања пића, док се одржавање поетског матинеа сврстава у културу у кафани. Обе културе се истовремено испољавају преко својих културних функција – названих *културним функцијама кафане* – и творе културу кафане. Тако испада да је култура кафане шири појам од културе у кафани и кафанске културе.

Још дуго ће кафана бити наша друга кућа, тј. „сјајно треће место” (Реј Олденбург [Ray Oldenburg]) под условом да се мења. Она се неминовно мора преобличавати и прилагођавати савременом стању ствари и отворено ући у утакмицу са такмацима који су је „напали” са свих страна и свакојаким „оружјем”. Њени су најопаснији противници: телевизија, ресторан брзе хране, кладионица, кафић и интернет.

Кафана је више од онога што о њој сриче социолог. Скоро да је већ заснована и академски призната нова дисциплина – *кафанологија*, посвећена изучавању кафане као друштвене институције.

На иницијативу часописа „Култура”, и мој позив, да се спреми засебна тема о кафани, под насловом „Кафана: то сјајно треће место”, одазвало се десетак врских социолога: Љубинко Пушић (Н. Сад), Драган Коковић (Н. Сад), Иван

Маркешаи (Загреб), Душан Маринковић (Н. Сад), Срђан Шљукић (Н. Сад), Душан Мојић (Београд), Душан Ристић (Н. Сад), Борис Козјак (Загреб), Лада Маринковић (Н. Сад), Димитрије Буквић (Београд) и Никола М. Волић (Н. Сад). Етнологију заступају Београђанка Маша Вукановић и Дејан Крстић из Зајечара. Ту су и Вера Меворах, флаутисткиња и теоретичарка медија и нових уметности, и Миља Стијовић, историчарка уметности. А боје Универзитета у Нишу, уз мене, лингвисте Недељка Р. Богдановића и историчаре Ђорђа Ђекића и Милоша Павловића, бране психолог Небојша Милићевић и историчар уметности Срђан Марковић. Нечелисходно је заузимати часописни простор и препричавати прилоге учесника – нека се читаоци сами увере у њихов квалитет – па приређивачу остаје да примети како су аутори истраживали врло занимљиве стране кафане и појаве с њом повезане: од њене генеалогике као хетеротопике грађанског друштва, преко веза с уметношћу, коцком, алкохолизмом, обрасцима понашања, ветеранским фудбалом и испијањем капучина у италијанским *caffè*-има, до надевања назива и (ре)конструисања староградске културе Скадарлије и знаних београдских локала; упоређивали њену с интернетском друштвеношћу и проучавали прошлост и културне корене у Срба, положај и функције у сеоској средини. *Писци су дали голем допринос социологији кафане* (шире – кафанологији) и демонстрирали социолошку разиграност, налик оној кафанској.²

Миле В. Пајић, *Код Лондона*, Београд

2 Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.